

EGY NEM TANKÖNYVBÉ VALÓ VERSRŐL

Tízéves kisfiam verset tanult. Már sokszor olvasta hangosan, de még mindig nem tudta elmondani könyv nélkül. Magam is figyelni kezdtem a szövegre, különösen annál a két sornál, mellyel sehogy sem boldogult, mert nem értette:

... hintsd a világba népem ifjúsága
 értelmed, szívem zengő aranyát ...

Megnéztem a verset a tankönyvben, elolvastam, végiggondoltam tüzetesen, de a fenti két sor a szöveg egészéből sem vált számomra értelmessé, világossá. Amellett úgy láttam, hogy más értelmi és nyelvi hibák is nehezítik Csepeli Szabó Béla „Áprilisi nap” című versének megtanulását.

A vers az általános iskolák 4. osztálya számára készült Olvasókönyvnek 1965-ben megjelent második kiadásában (a 149. lapon) a következő szöveggel olvasható:

Áprilisi nap

Ó, hazám — szelíd, derengő földem —,
 téged köszönt ma minden hű fiad:
 élj és mosolyogj fényben és örömben
 április szabad, kék ege alatt ...

Görnyedő rab volt itt e drága tájban
 a bús szegény nép századokon át,
 míg fel nem lobban érte óriásan
 az olthatatlan, rőt keleti láng:

Égj és világíts, nagy lenini lámpa,
 ragyogj be várošt, falut, tanyát —
 hintsd a világba népem ifjúsága
 értelmed, szívem zengő aranyát ...

Ó, hazám — szelíd derengő földem —,
 erős és szép vagy. Tiszta és szabad.
 Élj és mosolyogj bőségben, örömben
 április örök tűzszárnya alatt! ...

Sokan és sokat írtak már arról, hogy egy-egy vers „miért szép”. Az alábbiakban azt próbálom megfogalmazni, hogy ez a tankönyvbéli vers miért nem tetszik.

Talán főképp azért, mert valahogy nem érzem elég egységesnek s eredetinek.

Mindjárt az első két sor meglep azzal, hogy nagyon hasonlít valamire. Mintha csak — legalább részben — József Attila írta volna. Valóban, a Hazám hetedik szonettjében olvashatjuk e szavakat (a cikkem versidézeteiben levő kiemelések mindenütt az én alkalmi kiemeléseim):

édes *Hazám*, fogadj szívedbe,
hadd legyek *hűséges fiad!*

Csepeli Szabó Béla első két sorának néhány szava másrészt Vörösmarty Szép Ilonkáját juttatja eszembe:

Téged is, te erdők szép virága,
Üdvözölve tisztel e pohár!

„Fény nevére, áldás életére!”
Fenn kiáltja *minden hű ajak* . . .

Sőt a Szózat elejét is benne érzem a kezdő sorokban, Vörösmartynak több mint százharminc év óta oly sokszor idézett híres szavait:

Hazádnak rendületlenül
Légy *híve*, *oh magyar* . . .

Csepeli Szabó Bélánál így alakult e két sor:

Ó, hazám — szelíd, derengő földem —,
téged köszönt ma *minden hű fiad* . . .

Nem gondolok tudatos átvételekre, csak arra, hogy nincs elég eredetiség ezekben a sorokban. És nem értem, miért szűkíti le az „Áprilisi nap” a *hazám* fogalmát *földem*-mé. Vörösmarty Szózatának példájára? Ott helyénvaló a *föld* szó használata, mikor a „nagy világ”-nak erre a helyére mutat rá a költő, arra a földre, melyen a magyar nép él:

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

Ez a *föld*, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.

Vörösmarty soraiból kiderül, hogy neki — de nekünk, mai magyaroknak is — mennyivel többet jelent a *haza* a *föld*-nél. Kölcsey Parainesisének feledhetetlen soraira gondolunk: „Mert tudd meg: e szóban: *haza*, foglaltatik az emberi szeretet és óhajtás tárgyainak egész összessége. Oltár, atyáid által Istennek építve; ház, hol az élet első örömeit ízleled; föld, melynek gyümölcse feltáplált, szülőid, hitvesed, gyermekeid, barátid, rokonaid s polgártársaid: egytől egyig csak egészsítő részei annak.” — József Attila, sőt tudtommal más ismert költőnk sem mondja a *hazá-ját föld-jének*.

De nézzük tovább, hogyan köszöntik — Csepeli Szabó Béla szavaival — hű fiai hazájukat, a költőnek „szelíd, derengő földjé”-t:

Élj és mosolyogj fényben és örömben
április szabad, kék ege alatt . . .

Egünk kékségéről és földünk „szelíd”-ségéről — évtizedekkel ezelőtt — már Babits Mihály is írt egy szép verset. Csepeli Szabó Béla sorai földidézik a felnőtt olvasó lelkében Babitsnak Itália című kedves szonettjét, melyben Itáliához szólva saját hazájáról, saját hazaszeretetéről is vall:

De nem kékebb eged, és a dombod se zöldebb,
mint honni dombjaink s a dunántúli ég,
e gömbölyű, szelíd, színjátzó kék vidék.

S olasz szív nem lehet emlékektől gyötörtebb,
a vén boltok alatt, az ősök piacán,
mint én, ha földeden bolyongok, bús hazám!

Igen, beszélünk a *haza földjéről*, de nem szoktuk hazánkat egyszerűen a földdel azonosítani. Ezért nagyon furcsállom Csepeli Szabó Béla versében a *hazám* értelmének a *földem* szóalakkal való megszorítását.

Még furcsább, hogy a *hazám*-ból a *földem* után a második versszakban már csak *táj* lett nála:

Görnyedő rab volt itt e drága tájban
a bús szegény nép századokon át . . .

Fellapoztam A magyar nyelv értelmező szótárát, de az sem ismeri a *táj* szónak olyan jelentését, amilyent Csepeli Szabó Béla tulajdonít neki. Fő jelentése a szótár szerint: 'a föld felületének valamely szempontból jellegzetes része, vidéke, k i s e b b területi egysége'. Ilyen értelemben használja Petőfi is: „Mit nekem te zordon Kárpátoknak Fenyvesekkel vadregényes *tája!*” (Az alföld című versében.) Egyik jelentésárnyalata szerint 'nagyobb, egységes terület'-et is jelölhet a *táj* szó, általában idegen országokat, a földnek Magyarországon kívül eső bizonyos részeit. A szótár a következő példákat idézi: „Ezerszer gondolt csodaszépet. Gondolt halálra, borra, nőre, Minden más *táján* a világnak Szent dalnok lett volna belőle” (Ady: A Hortobágy poétája); „Céltalanul, ok nélkül utazott messzi *tájak* felé” (Krúdy). Megjegyzem még, hogy az Értelmező Szótár szerint a *-ban* ragos *tájban* szóalak általában nem helyre, hanem időre vonatkozik: *milyen tájban történt a villámcsapás?* ; *ez idő tájban*, *hajnali két óra tájban* ; stb.

Hát a *bús szegény nép* kifejezés honnan oly ismerős? Persze, Ady írta a Proletár fiú versében: „Az én apám *bús, szegény ember . . .*” S a Történelmi lecke fiúknak címűben: „. . . amit a *bús nép* szerzett, Víg uraság zsebre rakja.”

Kisfiam azon is fennakadt az „Áprilisi nap” tanulása közben, hogy a múlt idejű *rab volt* állítmányhoz hasonlóan miért nem *lobbant* van a versben a *lobban* helyett:

Görnyedő *rab volt* itt e drága tájban
a bús szegény nép századokon át,
míg fel nem *lobban* érte óriásan
az olthatatlan, rőt keleti láng . . .

Nem tudom, hogy a költő, a tankönyvszerkesztőség vagy a nyomda hibájából maradt-e el itt a múlt idő jele, csak megjegyzem, hogy egy második kiadásban 120 ezer példányban megjelent tankönyvben engem megdöbbsentett ez a nyelvi hiba. Olyan hiba ez, mely a gondolatot is meghamisítja a versben, hiszen itt

nyilvánvalóan nem egy j ö v e n d ő forradalomra van utalás, hanem a Lenin vezette 1917. évi októberi forradalomra. (Valószínűnek tartom, hogy Csepeli Szabó Béla verse már másutt is megjelent nyomtatásban, de az eredeti szövegnek készakarva nem néztem utána, ugyanis épp azt tekintem e cikkben feladatommak, hogy egy t a n k ö n y v b e l i verset vizsgáljak meg abból a szempontból: miért nehéz a megtanulása, miért nem tetszik az iskolás gyerekeknek és szüleiknek.)

Azt megint csak nem lehet elfogadni, hogy a költő *rőt*-nek mondja a „keleti láng”-ot. Mit szoktunk *rőt*-nek nevezni? Azt, ami sötétvörös vagy barnászörös, vörhenyes színű, sötétbarna. Ilyen lehet például valakinek a szakálla vagy a róka szőre. Tóth Árpád ír „egy ócska házon a *rőt* téglakemény”-ről. Eszünkbe jut az „Áprilisi capriccio” is, melyben a kastély parkjában sétáló kövér urat hasonlítja — érdekes metaforával — „*rőt* aranyhal”-hoz. Az ott szereplő hájas úrnak „tözsdetippektől setét agyáról” és mohóságáról tréfás formában, mégis megvetően és elítélően nyilatkozik Tóth Árpád. Vagy Adyt is idézhetjük, aki „*rőt* szatírok”-at említ „Lázár a palota előtt” című versében: „Lázár az örök őszi-béna . . . Ő is szeretne táncra kelni, S *rőt* erdőben, *rőt* szatírokkal Tréfás dudánál énekelni.” — Nyelvünkben a *rőt* szónak — úgy érzem — többé-kevésbé negatív hangulata van, s így semmiképp sem alkalmas arra, hogy a forradalmi „keleti láng”-nak legyen a jelzője. Nem véletlen, hogy Ady nem *rőt*, hanem „*vörös Nap*”-ot emleget és „*vörös jelek*”-et („A vörös Nap”, illetőleg „A Hadak Utja” című versében). Tóth Árpád is így ír a forradalommal kapcsolatban: „Eljött a *Vörös Isten!*” (L. „Az új isten” című versét.)

Egy sorral lejjebb aztán Csepeli Szabó Béla a fellobbant *láng*-ot *lámpá*-vá alakítja át, sőt nyilván „*rőt*” *lámpá*vá, a *rőt keleti láng* után ugyanis kettőspont van; s így folytatódik a vers:

Égj és világíts, nagy lenini lámpa,
ragyogj be várost, falut, tanyát . . .

„Ragyogj be”? A *lámpa* bizony nem szokott *beragyogni* semmit, az csak ég és világít: *meg-* vagy *bevilágít* (nem: *beragyog*) valamely teret, területet — szobát stb. De további hibák is következnek, amelyeket a költő még a „nagy lenini lámpá”-ra való hivatkozással sem tud ellensúlyozni.

Csepeli Szabó Béla „ragyogj be várost, falut, tanyát” sorában — úgy látom — a szótagszámmal is baj van: hiányzik egy szótag. A sorok a versnek minden más helyén 10 vagy 11 szótagosak, ez a sor sem lehet hát kivétel a maga 9 szótagjával. Itt éppen úgy 10 szótagnak kellene lennie, mint a vele rímelő sorban: „értelmed, szívem zengő aranyát”. Nem kutatom, kinek a hibájából hiányzik a kérdéses szótag (talán egy *és* kötőszó: „ragyogj be várost, falut *és* tanyát”), csak megjegyzem, hogy t a n k ö n y v b e l i versekben, amelyek egy egész ifjú nemzedék irodalmi ízlését formálják, ilyen döccenőnek nem volna szabad előfordulnia.

A hiányos szótagszámú sort a vers két leghomályosabb sora követi:

hintsd a világba népem ifjúsága
értelmed, szívem zengő aranyát . . .

Nem értettem, hogyan kapcsolódik ez a két sor a „*rőt keleti láng*”-hoz és a „*nagy lenini lámpá*”-hoz. Az sem volt világos számomra, hogy mit is hintsen a világba népünk ifjúsága. Az „értelmed, szívem zengő aranyát” sor első szava tárgy-e vagy birtokos jelző a mondatban? Tehát így kell-e érteni: (hintsd a

világba) értelm(ed), szívem zengő aranyát? Vagy: (hintsd a világba) értelm(ed) (nek), szívem(nek) zengő aranyát? S ha akár az egyiket, akár a másikat akarta mondani a költő, mi ennek az értelme? Mit hintsen ifjúságunk a világba, miért hintse azt oda, és miért a *világba* hintse? Ha mi felnőttek nem értjük, hogyan értsék meg a tízéves gyerekek?

A 4. osztályos olvasókönyv legújabb, 1968. évi „ötödik, bővített, javított” kiadása — egy betű megváltoztatásával — így közli a verset, illetőleg ezt a mondatot (a 189. lapon): „hintsd a világba népem ifjúsága / értelm(ed), szív(ed) zengő aranyát . . .” Megvallom, nekem így sem elég világos ez a két sőr. A nagy és „szép” szavak mögött hiányolom az értelmet. „Zengő arany”-ról olvasunk itt, de nem tudjuk elképzelni, milyen az *arany*, amely *zeng*; az *értelem* és a *szív* „zengő aranya” — még homályosabb valami! Hogyan lehet a „világba” hinteni ezt, és miért buzdítja ilyesmire „népe ifjúságát” a költő? — e kérdésekre továbbra sem ad választ a vers. Ha megkérdeznénk a negyedik osztályos gyerekek tízezreit, aligha tudnák megfogalmazni, mit jelent az, hogy ifjúságunk „értelme, szíve zengő aranyát” a világba hintse. Minden szó magyar ebben a két sorban, mégsem boldogulunk velük, mert a mondat mögött nincs világos, tiszta gondolat. Babits Mihály intelme jut az eszembe: „Minden rossz mondat törött ablak, melyen át egy rossz gondolatra látni.”

A *népem ifjúsága* megszólítással kapcsolatban helyesírási hiba, hogy előtte is, utána is hiányzik a szükséges vessző. (Vö. A magyar helyesírás szabályai 364. pontjában: „A mondat belsejében levő megszólítást vesszők közé tesszük: *Nagy feladat vár ránk, kartársak, a munka jó megszervezésében.*”) Szerintem nagyon fontos, hogy a verseket is okvetlenül a mai helyesírásnak megfelelő írásjelhasználattal közöljék a tankönyvek. Honnan tanulják meg az iskolás gyerekek a helyesírást, ha nem a tankönyvekből? Tehát az Áprilisi napban nemcsak a *hazám* és a *nagy lenini lámpa* megszólítás előtt és után kell vessző, hanem itt is: „hintsd a világba, népem ifjúsága, / értelm(ed), szív(ed) zengő aranyát . . .”

Honnan oly ismerős a felnőtt olvasóknak ez a *népem ifjúsága* megszólítás? Petőfi egyik versét, „A magyar ifjakhoz” címűt juttatja eszünkbe, az kezdődik így: „Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága? Avvagy virág vagy te, *hazám ifjúsága?*” Vagy Arany János „Letésem a lantot” című versének híres refrénje („Hová lettél, hová levél, Oh *lelkem ifjúsága!*”) hatott erősen a mai kor költőjére? Nem tudatos utánzásra gondolok, csak a klasszikus versek varázsára: arra, hogy egyes szavaik, nyelvi formáik szinte vérünné válnak. A *népem ifjúsága* kapcsolat első szavát — ebben a birtokos jelzői szerepében — én például Aranynak „Széchenyi emlékezete” című ódájából őrzöm egészen személyes ismerősömként: „Nem hal meg az, ki milliókra költi Dús élte kincsét, ámbár napja múl . . . Te sem haltál meg, *népem* nagy halottja! Nem mindenestül rejt a cenki sír . . .”

Csepeli Szabó Béla az ifjúságnak szóló felhívás után megismétli a vers legelső sorát (csak a *szelíd* szó utáni vessző marad el — nem tudni, miért), azután hazájáról — a költő „földjéről” — állapítja meg többek között, hogy az *erős* és *tiszta*:

Ó, hazám — szelíd derengő földem —
erős és szép vagy. Tiszta és szabad.

Erős és tiszta haza? *Erős és tiszta* föld? — álmélkodunk egy pillanatig, majd a befejező két sort olvassuk:

Élj és mosolyogj bőségben, örömben
április örök tűzszárnya alatt! . . .

A *bőségben, örömben* szavak egy másfél száz esztendőös versre emlékeztetnek, Kölcsey Himnuszának első mondatára: „Isten, áldd meg a magyart *Jó kedvel, bőséggel* . . .” Úgy látszik, nincs új a nap alatt . . . Vagy mégis? Meglepetések mindenestre vannak. Nem értjük, hogy az első versszakbeli *szabad, kék ég-ből* („április szabad, kék ege alatt”) miért és hogyan lesz *örök tűzszárny* :

Élj és mosolyogj *bőségben, örömben*
április *örök tűzszárnya* alatt! . . .

Vége a versnek, s így nem tudjuk meg, mi az az *örök tűzszárny*. Arra sem kapunk magyarázatot, hogyan lehet szárny alatt, sőt *tűzszárny* alatt „élni és mosolyogni *bőségben, örömben*”. Vagy a *lámpá-ból* lett végül szárny, *tűz-szárny*?

Ady azt írja „Új tavaszi sereg-szemle” című versében: „*Örök tavasz, örök forradalom, Óh, ékeskedjél, mindig ékesebben.*” *Örök tűzszárnyról* és hasonlókról azonban sehol sem olvasunk, sehol sem hallunk, mert az ilyesmi — legalábbis szerintem — képtelenség. Sőt nemcsak az *örök tűzszárny*-at érezzük annak, hanem magát a *tűzszárny* összetételt is. Persze, a *tűz* jelzővel is lehet alkotni szóösszetételt, de csak ha a gondolati feltételek megvannak hozzá. Talán Juhász Gyulának közismert, remek szóalkotása hatott Csepeli Szabó Bélára (a „Magyar nyár 1918” első mondatában): „Pipacsot éget a kövér határra A lángoló magyar nyár *tűzvarázsa.*” Ami azonban helyénvaló a „lángoló magyar nyár”-ral és a *varázs* szóval kapcsolatban, az — mint láttuk — nem fogadható el az „április” meg az „örök”-szóval és a *szárny* jelzőjeként: a lángoló magyar nyárnak lehet *tűzvarázsa*, de az áprilisnak (mikor a föld még „szelíd derengő”) nem lehet „örök” *tűzszárnya!*

A költő célja nyilván a felszabadulás méltó megünneplése volt. Sajnálatos, hogy a megvalósítás messze elmaradt a nagyszerű céltől. Kár, hogy a magyar áprilist és a felszabadulás élményét éppen egy ilyen gyöngé vers képviseli a tízéves gyerekek tankönyvében. Csepeli Szabó Bélának is bizonyára egyik legsikerületebb verse az „Áprilisi nap”.

El kellett gondolkoznom a vers címén is. Megfelel-e a vers a címnek, illetőleg a cím a vers tartalmának? Azt hiszem, nem. Hogyan lett a cím mégis *Áprilisi nap*? Talán Ady „A márciusi Naphoz” című versének hatására? Az kezdődik így: „*Márciusi Nap*, nagy a te hatalmad . . .”

Nem derül ki Csepeli Szabó Béla tankönyvbéli verséből, hogy az *Áprilisi nap* cím mit is akar jelölni (*nap* szavunknak ugyanis több jelentése van): 1. az áprilisi napsütésre gondolt a költő?, 2. égitestünkre, a napra áprilisban? vagy 3. április negyedikére? Vagy mind a háromra? A „téged köszönt *ma* minden hű fiad” sor *ma* határozószava nem dönti el a kérdést, hiszen annak általánosabb jelentése is van: ’napjainkban, a jelenben, mostanában’. Igaz, Petőfi is írt verset egy tavaszi napról, de annak világos és egyértelmű a címe: *15-dik március, 1848.*

Az *Áprilisi naphoz* a tankönyv sem ad semmi magyarázatot vagy megjegyzést. Csupán egy *f e l d a t* áll a vers szövege után: „Tanuljátok meg a verset!” Éppen e feladat miatt éreztem kötelességemnek, hogy leírjam gondolataimat Csepeli Szabó Béla tankönyvbéli versével kapcsolatban. Szerintem az „Áprilisi nap” nem alkalmas a megtanulásra, sőt tankönyvbe sem való. (Csak sajnálhatjuk, hogy a legutóbbi, ötödik kiadás 180 ezer példányával együtt eddig több száz-ezer 4. osztályos olvasókönyv példányba bekerült ez a vers. Az egyébként színvonalas olvasókönyvből ezt sürgősen ki kellene hagyni. Jobb áprilisi verset tegyenek a helyére!)

Gyerekekkel csak olyan verset tanultassunk meg szóról szóra, amely valóban értékes és szép! Minden felnőtt tudja magáról, hogy a fogékony gyermekkorban tanult versek egész életünkre elkísérnek bennünket: gondolati, érzelmi tartalmukkal, nyelvi formájukkal maradandó nyomot hagynak lelkünkben. A jó és szép versek nevelő hatása szinte fölmérhetetlen.

„Jót s jól!” — hirdette másfél századdal ezelőtt Kazinczy. Jelszava ma is időszerű: a költők jót s jól írjanak, a pedagógusok jót s jól tanítsanak stb. Kétszeresen meg kell szívlelniük Kazinczy jelszavát azoknak, akik az iskolás gyerekek tankönyveibe kerülő verseket összeválogatják: csak „jót” vegyenek föl az olvasókönyvekbe, s amit fölvesznek, azt „jól” (megbízható szöveggel és pontos helyesírással) közöljék.

Mércénk a mai magyar költészet esetében sem lehet liberálisabb, mint a magyar klasszikusok válogatásakor. Mai költőinknek is vannak olyan verseik, melyekben ígéretet érzünk arra, hogy idővel éppúgy klasszikussá válnak, mint régi nagyjaink legismertebb versei. Ilyen „ígéretes” mai versekre van szükség a tankönyvekben — a kisebb és a nagyobb diákok könyveiben egyaránt!

Homályos tartalmú s formájukban is nagyon vitatható értékű versekkel ne vegyük el ifjúságunk kedvét a mai magyar költészet olvasásától, amikor jót és szépet is módunkban van adni nekik. A jó és szép verseket szívesen olvassák, kedvvel tanulják a diákok, s évtizedek múltán is hálásak lesznek értük az iskolának és költőinknek.

Jól tudjuk, más költőknek is vannak hasonlóan sikerületlen verseik! Nem is Csepeli Szabó Béla elmarasztalása volt a célja ennek az elemzésnek, hanem a tankönyv bírálata. T a n k ö n y v b e n a jó versek közül is csak a legjobbak számára lehet hely. Úgy gondolom, maga Csepeli Szabó Béla sem állítaná, hogy épp az „Áprilisi nap” volna olyan vers, amelyet Magyarországon minden tízéves gyermeknek fontos és érdemes megtanulnia.

Э. Пастор:

ОБ ОДНОМ СТИХОТВОРЕНИИ, НЕПОДХОДЯЩЕМ ДЛЯ УЧЕБНИКА

Автор подвергает анализу стихотворение, предназначенной для учеников 4 класса (детей 9—10 лет), с точки зрения его пригодности выучить наизусть. При этом он определяет критерии, которые на его взгляд должны быть учтены при включении в учебники того или иного стихотворения.

Emil Pásztor:

ABOUT A POEM UNSUITABLE FOR SCHOOL-BOOKS

The author analyzes a poem included in a school-book for fourth-form pupils (9—10 years old), as to whether it is suitable for them to learn it by heart. In his discussions, he provides space for the criteria which, in his opinion, should be kept in view when poems are chosen for publication in school-books.